

Értékválasztás határon és felsőoktatáson kívül-belül

PACSUTA István

Eszterházy Károly Egyetem, Eger
pacsuta.istvan@uni-eszterhazy.hu

DOI: 10.18427/iri-2019-0068

Alapvető érdeklődésünk és vállalásunk, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékrendszerét feltérképezzük. A Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös és 2010-es kérdőíves lekérdezésen alapuló adatbázisát felhasználva meghatároztuk a hallgatói „értékcsoportokat”, feltártuk a hallgatók érték-struktúráját.

A 2016-os Magyar Ifjúságkutatás adataira támaszkodva¹ lehetőségünk nyílik arra, hogy az eddigi eredményeinket, kategóriáinkat összevessük egy jóval nagyobb minta, azaz a Kárpát-medence fiataljainak értékstruktúrájával, így az általunk felállított kategóriák érvényességét ellenőrizzük. Jelen tanulmányban – tartva az eredeti földrajzi kereteket – az Észak-magyarországi és erdélyi al minta eredményeit ismertetjük

A XXI. század elején jól érzékelhető, hogy a társadalmi változások, generációváltások felgyorsultak. Egyre több olyan elmélet, elképzelés jelenik meg, mely a társadalmi változásokat próbálja magyarázni. A különböző képzeletbeli vagy valós korszakok leírásának fontos eleme, hogy a fiatalok társadalomban betöltött szerepe változóban van. Az egymást követő generációk az eddiginél jobban elkülönülnek egymástól. Természetes, hogy mindez az értékek terén is megfigyelhető. Az ifjúság önálló csoportot alkot a társadalmi struktúrában, ennek alapja a kulturális különállás (Zinnecker, 2006). A szocializáció folyamatát tekintve mintakövetőkből részben mintaadókká válnak, „ifjúsági korszakváltásnak” lehetünk tanúi (Mead, 2006). Ennek a korszakváltásnak egyik fő színtere a felsőoktatás, a felsőoktatásban eltöltött időszak, mely a fiatalok egyre nagyobb hányadát érinti (Gábor, 2006). Ráadásul ez az az időszak, melyben a fiatalok lassan belépnek a felnőttek világába, így identitásukkal kapcsolatos feladataik, útkereséseik időszaka is. Célkitűzésünk, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékválasztásait megismerjük, emellett kiemelt figyelmet fordítunk a „határon túli” lét értékekre gyakorolt hatására.

A kutatás valamelyest hozzájárulhat ahhoz, hogy megérthessük a felsőoktatási hallgatók értékválasztásainak szabályszerűségeit, a többségi társadalom fiataljaitól való esetleges eltérésüket. Meghatározzuk a

¹ A Kutatópont Kft. engedélyével

hallgatók életében szorosan összekapcsolódó értékeket, ezáltal értékrendszerüket elhelyezzük a magyar és erdélyi társadalom „érték-térképén”.

A kutatás módszertana

A kutatás kiindulópontját A Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös kérdőíves vizsgálata jelentette. *A végzés előtt álló hallgatók életmódját, anyagai helyzetét, kapcsolati hálóját, vallásosságát, értékválasztását stb. térképezte fel. A vizsgálat földrajzi kiterjedése a „Partium” térségét fedte le, határon túli felsőoktatási intézményeket is magába foglalt. Így eredményeink nem érvényesek más térségek felsőoktatási hallgatóira vonatkoztatva, azért sem, mert az említett terület sajátos gazdasági, kulturális jegyeket hordoz magában. A vizsgálat folytatásaként 2010-es tanévben újabb lekérdezésre került sor. „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című OTKA kutatás² keretein belül. Mesterképzésben, Ma, Msc fokon részt vevő hallgatókat kérdeztek le.³* Adataink bővítése során is ezt a földrajzi/társadalmi keretet tartottuk szem előtt. Így a 2016-os Magyar Ifjúságkutatás adatbázisának is az Észak-alföldi és erdélyi almintáját vizsgáltuk.

Az adatfelvételek során használt értéksor a World Value Survey (WVS) által használt értékeken alapszik. Ennek elterjedésében nagy szerepe volt Ronald Inglehartnak és az általa vezetett World Value Survey (WVS) longitudinális kutatásnak⁴. A kutatás célja nemzetközi és kultúraközi értékvizsgálat. Magyarország a kutatás minden hullámában részt vett. A különböző hullámok közel száz társadalomról szolgáltatnak adatokat. Általánosságban elmondható, hogy az értékvizsgálatok jelentős része a materiális – posztmateriális és tradicionális – racionális tengely mentén vizsgálják a társadalmakat. (Inglehart – Welzel, 2010)

A felsorolt értékek - Hankiss Elemér kategóriáival élve - nagyobb számban úgynevezett „magasrendű” értékek, elvont absztrakciók, erkölcsi kategóriák (pl.: igaz barátság, belső harmónia, szerelem/boldogság stb). Más érték kategóriák „alapvető értékek”, mint például az anyagiakra vonatkozó érték kategóriák. Hankiss Elemér alapvető, vagy létfenntartó értékeknek nevezi a táplálkozással, viselettel, létbiztonsággal, fajfenntartással és a közösségi lét alapvető formáival kapcsolatos alapelveket (Hankiss, 1977 és 1980).

Kutatásunk során megpróbáltunk értékrendszereket feltérképezni, azaz nem csak az egyes „megajánlott” értékek rangsorát, a rangsorolás törvényszerűségeit keressük, hanem ezeknek az értékeknek az

² OTKA szám: 69160

³ A kutatás leírása bővebben megtalálható az Erdélyi Társadalom 2017/2 számában. Felsőoktatásban részt vevő hallgatók összehasonlító kvalitatív értékvizsgálata címmel (Pacsuta, 2017)

⁴ A kutatássorozat egyszerre indult az European Values Study (EVS) vizsgálattal. A két kutatást különböző kutatócsoport végzi, különböző kérdéssorral a lekérdezés viszont egyeztetett.

„együttjárását”, összerendeződését is vizsgáljuk. Értékrendszer alatt az egymásba kapcsolódó, egymással szorosan összetartozó értékek csoportját értjük.

A kvantitatív vizsgálat eredményei

A hallgatók eredményeit összehasonlítva láthatjuk, hogy az értékek preferenciája a két lekérdezés időpontjában nagyon hasonló képet mutat. (Annak ellenére, hogy a megajánlott értékekben történt némi változás – pl.: a műveltség; változatos élet; politika, közélet esetén.) A nagyon fontos válaszlehetőségek közül a 2005-ben válaszolók leggyakrabban a szerelmet jelölték, míg 2010-ben a család biztonságát. A szerelem a megkérdezett mesterszakosok között kisebb jelentőséget kapott, mint a 2005-ös mintában. Negyedik helyen mindkét mintában a belső harmónia áll. Mindkét mintában az utolsó helyen találjuk a hatalom, ellenőrzés mások felett értékét. A vallás ugyanolyan megoszlást mutat, mind a két adatbázisban – alacsony átlagokkal viszont magas szórásokkal.

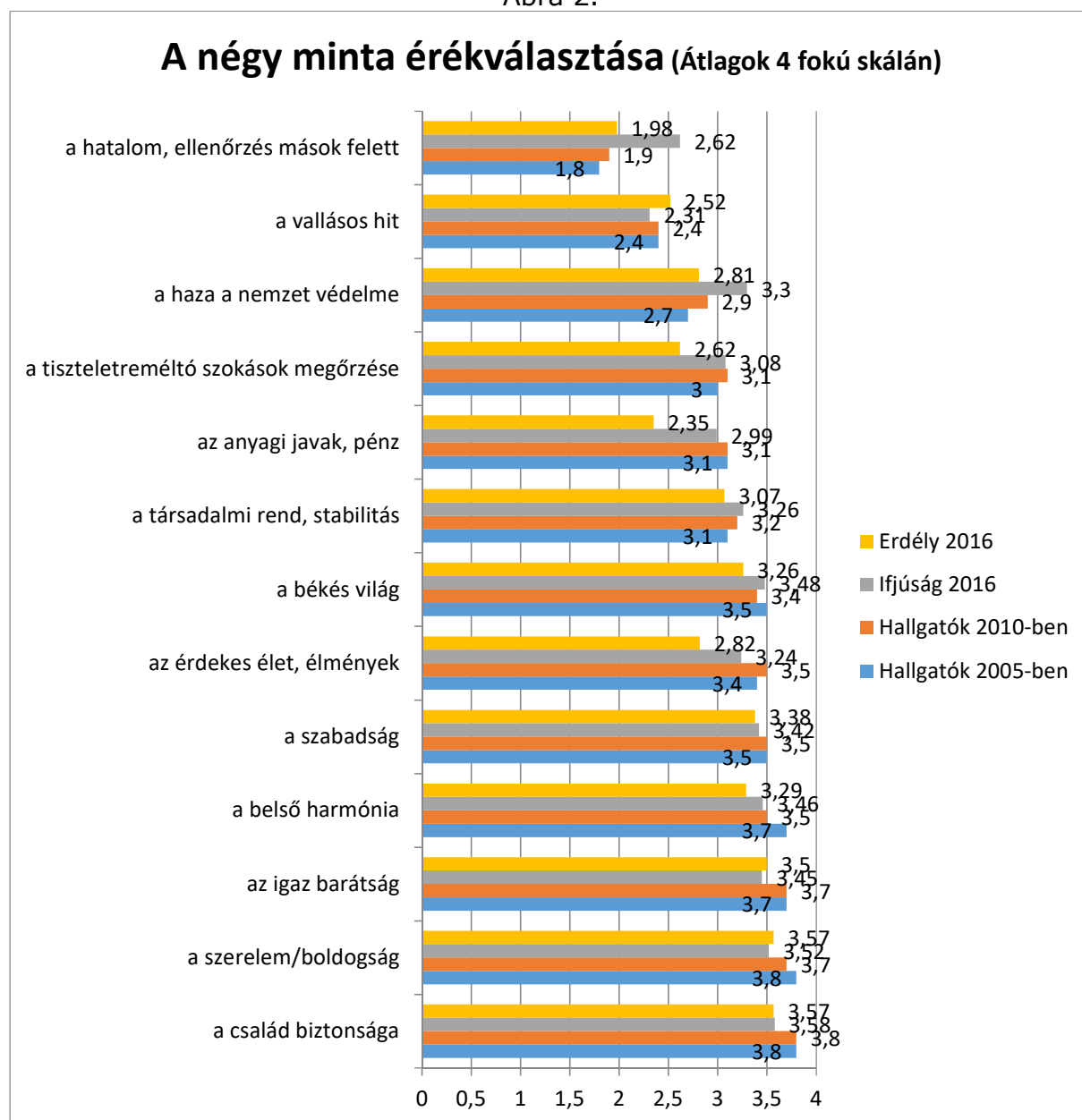
Ábra 1.

Az egyes értékekre adott válaszok eloszlását tekintve a legjellemzőbbek, az inkább fontos és a nagyon fontos kategóriák. Kivétel ez alól „a hatalom, ellenőrzés mások felett” érték, ezt az érték kategóriát, a többi értékhez képest, határozottan elutasították a hallgatók. Gábor Kálmán kutatásainak eredményeként ismert, hogy az ifjúság a hagyományos kontrolltényezők, mint az állam, hatalom szerepét kevésbé fogadják el, helyébe a kortárs csoportok, barátok lépnek. Életkori

sajátosságként is tekinthetünk erre az eredményre, hiszen az útkeresés, az autoriter hatalom elutasítása jellemzi ezt a korosztályt. Talán pontosabb képet kaphattunk volna akkor, ha nem egytől négyig terjedő skálán kell az egyes értékeket „pontozni”, hanem rangsorolást kértünk volna a hallgatóktól.

Ábra 2.

Ha a különböző időpontban készült adatfelvételek eredményeit összevetjük jól látható, hogy a társadalmi rend, tiszteletre méltó szokások, hatalom/ellenőrzés mások felett értékek kivételével minden egyes érték esetén a felsőoktatásban tanuló hallgatók eredményei közelebb állnak egymáshoz. (A 2010-es adatbázisban „változatos élet” érték nem szerepel. Helyette a műveltség és politika értékeket találhatjuk meg. Azokat az értékeket, melyek nem szerepeltek minden lekérdezés

alkalmával nem szerepeltetjük az ábrákon.) Azaz feltételezhető, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékstruktúrája eltér az azonos korosztályban lévő, de felsőfokú tanulmányokat nem folytató kortársaiktól. A 2016-ban történt lekérdezés alapján az erdélyi fiatalok szinte minden esetben alacsonyabb átlagokat értek el, kivételt képez a vallásos hit (két tizeddel), az igaz barátság és szerelem/boldogság – igaz csak fél tizednyi különbséggel. Szórások tekintetében az erdélyi minta általában kisebb szórást produkál, de az anyaországi mintához hasonló értékeket figyelhetünk meg. Ahogyan azt az egyetemisták mintájából megszokhattuk, a hatalom ($s=1,027$) és a vallásos hit ($s=1,11$) értékek esetén a legnagyobb a mintán belüli eltérés. Azaz ezek mentén az értékek mentén a legmegosztottabbak a fiatalok.

Mindkét, hallgatókra vonatkozó adatbázis esetén feltáró jellegű faktorelemzést alkalmaztunk, hogy megállapíthassuk az egyes, esetleges érték-csoportokat⁵. A korrelációs mátrix alapján úgy döntöttünk, hogy elegendő együttjárásunk van a vizsgálat lefolytatásához⁶. Az előzetesen lefuttatott „feltáró” Kaiser-kritérium 4 faktort határozott meg. A könyökszabály alapján 5 faktort kellene meghatároznunk. Megvizsgáltuk mindkét esetet és a kapott faktorok alapján, a könnyebb értelmezhetőséget szem előtt tartva úgy döntöttünk, hogy 4 faktort határozunk meg. Az eljárás során szükségünk volt „rotálásra”, ezért a varimatrix módszerrel kaptuk meg a véglegesnek tekintett eredményeket.⁷ A 2010-ben történt lekérdezés adatain lefuttatott eljárás bizonyult erősebb magyarázó erejűnek, a kapott faktorok a teljes szórás 52%-át magyarázzák. Az egyes faktorok végleges elnevezése részben más kutatás kategóriáira támaszkodik, néhol saját fogalomhasználattal éltünk.

Az első faktorba a Változatos élet, Érdekes élet, élmények, Eredetiség, fantázia, Szabadság, Műveltség, Belső harmónia értékek kerültek „Individualista” elnevezéssel.

Az értékek második csoportjába A család biztonsága, Szerelem/boldogság, Igaz barátság értékek szerepelnek „Emberi kapcsolatok” néven.

A harmadik csoportba a Tiszteletreméltó szokások megőrzése, A haza, a nemzet védelme, megtartása, Vallásos hit, Békés világ, Társadalmi rend, stabilitás került besorolásra, ezek alapján „Tradíció” néven.

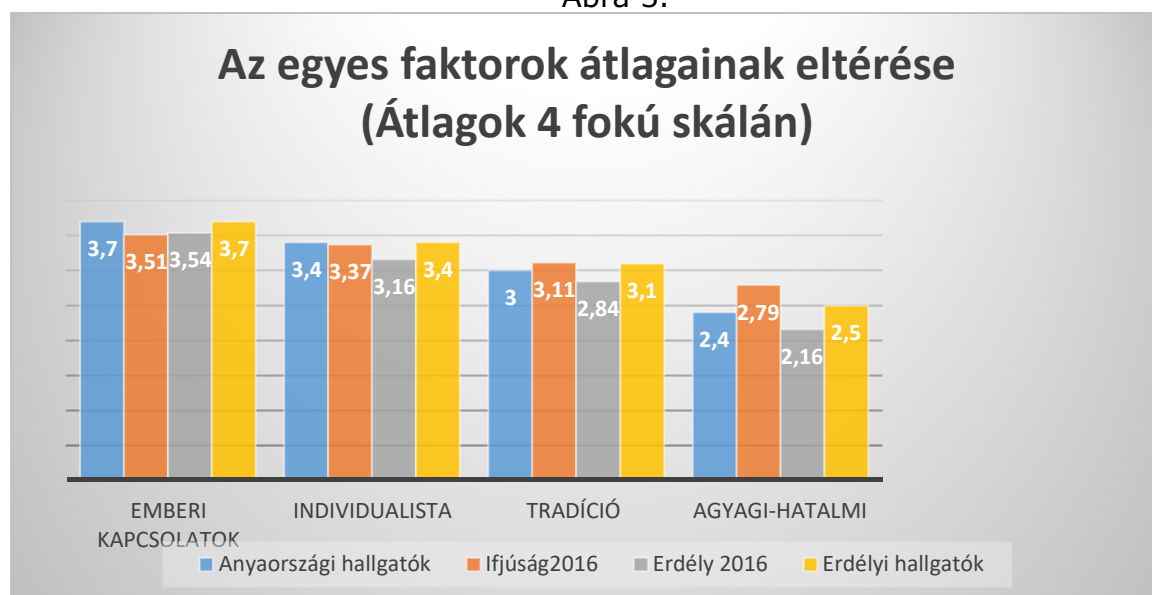
Végül, a negyedik csoportba a Hatalom, ellenőrzés mások felett, Anyagi javak, pénz, Politika, közélet szerepelnek, „Anyagi-hatalmi” faktor néven.

⁵ R típusú faktorelemzést végzünk, a változókat kívántuk elemezni (Sajtos & Mitev, 2007).

⁶ 0,3 fölötti együtthatót tekintettük megfelelő erősségűnek

⁷ Az eljárás részletesebb leírása megtalálható: Magister 13/3 számában A felsőoktatásban tanuló hallgatók értékrendszerei címmel (Pacsuta, 2013)

Ábra 3.

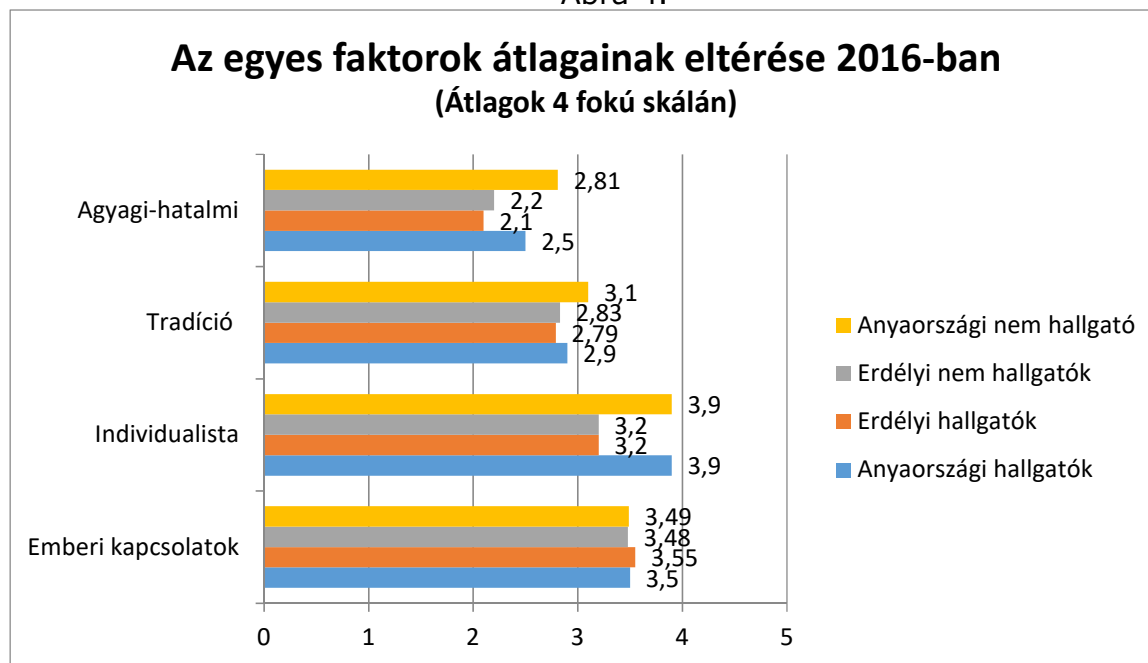

Az anyaországi alminták eredményeit összevetve látható, hogy az „emberi kapcsolatok” és az „Individualista” faktorok esetén magasabb átlagokat értek el a hallgatók, míg felsőoktatási tanulmányokat nem folytató kortársaik tradicionálisabb és anyagiasabb módon választottak értékeket. Érdekes eredmény, hogy az erdélyi minta esetén minden egyes esetben a hallgatók értek el magasabb értékeket.

A 2010-ben készült lekérdezés eredményeinél szembeűnő eltérés, hogy a határon túli hallgatók anyaországi társaikhoz képest magasabb átlagokat értek el a tradíció és az anyagi-hatalmi faktor esetén. Mindkét eltérés szignifikáns ($p= 0,001$ és $0,024$) A két másik értékcsoporthoz képest szinte hajszálnyira azonosak az eredmények. Ha külön-külön az értékek esetén vizsgáljuk ugyanezt az eltérést, akkor a vallásos hit, és a hatalom, ellenőrzés mások felett értéke mutat szignifikáns különbséget. Talán nem tévedünk nagyot, ha arra gondolunk, hogy ezen két érték lényeges eltéréseiből ered a faktorok esetén is a különbség (a vallásos hit esetén például átlagosan egy egész az eltérés, jóval alacsonyabb, 0,7-es szórás a nem határon túliak 1-es szórása mellett).

Az anyaországi hallgatók az „Emberi kapcsolatokon” kívül minden esetben alacsonyabb értékeket produkáltak. Azaz az összevont értékcsoporthoz képest a tradicionálisabbnak vélt külhoni fiatalok eredményei nem feleltek meg az előzetes elképzeléseknek. Az „Emberi kapcsolatok” faktoron kívül minden esetben szignifikáns eltérést regisztrálhatunk az anyaországi és erdélyi minta között ($p=0,000$).

Ábra 4.

Ha a 2016-os adatokban külön vesszük szemügyre az eredményeket abból a szempontból, hogy a hallgatók hogyan térnek el kortársaiktól a következő eredményeket figyelhetjük meg. Az anyaországi fiatalok értékválasztása anyagiasabb és individualistább, mindkét értékcsoporthoz magasabb átlagokat értek el. Azok a fiatalok, akik nem vesznek részt felsőfokú tanulmányokban általában anyagiasabbak. Magyarázható ez élethelyzetükből, hiszen esetükben a felsőoktatás által biztosított „burok”, azaz a felsőoktatási léttel összekapcsolódó jobb szociális helyzet (szüleik általában jobb anyagi helyzetűek, mint nem tanuló társaiknak), vagy a felsőoktatásban igénybe vehető juttatások egyfajta „védőhálóként” is funkcionálnak. Az anyaországi fiatalok esetén a tradíció ($p=0,021$) és az anyagi-hatalmi ($p=0,000$) faktorok esetén az eltérés szignifikánsnak tekinthető. Az egyes értékek esetén a hatalom ($p=0,000$) és a vallásos hit ($p=0,006$) esetén találunk erős eltéréseket, mindkét esetben a nem hallgató státuszú fiatalok számára fontosabbak ezek az értékek.

Az erdélyi fiatalok jóval homogénebbek. Anyaországi társaikkal szemben az egyes összevont értékcsoporthoz/faktorok esetén nem találtunk jelentős eltérést. Az egyes itemeket külön-külön megvizsgálva csak a szerelem/boldogság két tizedes eltérése bizonyult szignifikánsnak ($p=0,002$), az erdélyi hallgatók számára fontosabb ez az érték. Úgy tűnik, hogy a külhoni fiatalok jóval egységesebbek értékválasztás szempontjából, mint anyaországi társaik.

Összegzés

A hallgatók számára rendkívül fontosak az emberi kapcsolatok, majd az önmegvalósításra, szabadságra vonatkozó értékek következnek. A korábban kialakult kép, miszerint a hallgatók jelentős része kapcsolatorientált, finomításra szorul. Úgy tűnik, hogy a „mások” visszajelzése, a szűkebb környezet jelentősége mutatkozik meg ezekben az értékekben – vagyis azok fontosságában.

A következő nagyobb „értékblokk” az eszközjellegű értékek csoportja. Az „anyagi javak, pénz”, „a szabadság”, a „változatos élet” kifejezetten eszközként, szükséges feltételként fontosak ahhoz, hogy az egyén saját elképzelése szerint alakíthassa mindennapjait.

Lényegét tekintve a határon túli hallgatók értékválasztásai hasonlóak a magyarországi hallgatók választásaihoz. Az erdélyi fiatalok viszont jóval homogénebbek értékválasztás tekintetében. Kevésbé anyagiassak, jóval kapcsolat-orientáltabbak. Mindez magyarázható a kisebbségi lét körülményeivel, ahol az identitás egyik fontos eleme a vallás és a mikrokörnyezet támogató hatása.

Látható, hogy a hallgatók értékválasztása nehezen rendezhető egymásnak látszólag ellentmondó, korábban használatos érték-tengelyek mentén. Ez alatt az individuális – kollektív tengelyt értjük (ld Inglehart és tsai). Úgy tűnik, hogy a hallgatók számára egyaránt fontos a közösségi kapcsolatok ápolása, a saját élménykeresés, az önmegvalósítás. Ezzel szemben nem hallgató társaik anyagiassabbak, értékválasztásuk tradicionálisabb.

A korábban kiindulási pontként megfogalmazott, a hallgatók körében feltételezett individualizációs folyamat visszaszorulása kevésbé helytálló, mint azt a kvantitatív adatok sejtették.

Irodalomjegyzék

- Gábor Kálmán (2006). Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In Gábor Kálmán, & Jancsák Csaba (szerk.), *Ifjúságszociológia* (pp. 384-427). Szeged: Belvedere.
- Hankiss Elemér (1977). *Érték és társadalom*. Budapest: Magvető.
- Hankiss Elemér (1980). A magyar társadalom értékrendje. *Valóság*, (9), 48-75.
- Mead, Margaret (2006). Kultúra és elkötelezettség. A generációk közti új viszonyok a hetvenes években. In Gábor Kálmán, & Jancsák Csaba (szerk.), *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere.
- Sajtos László, & Mitev Ariel (2007). *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea.
- Zinnecker, Jürgen (2006). A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In Gábor Kálmán, & Jancsák Csaba (szerk.), *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere.